

הנורמליזציה בין מצרים לאיראן והשלכותיה על ישראל

אופיר וינטר ורז צימט | 28 ביוני, 2023 | גיליון 1743

מצרים ואיראן דנות באחרונה באפשרות לנרמל את יחסיהן הדיפלומטיים לראשונה מאז 1979. המהלך ההיסטורי עשוי לשרת אינטרסים מגוונים של שתי המדינות, אך הוא עודנו מותנה בסייגים, בעיקר מצד קהיר. מצרים בוחנת את טיב השינוי שחל בהתנהלות האיראנית בעקבות הנורמליזציה עם ערב הסעודית באפריל 2023 וקשובה לעמדותיהן של מדינות המפרץ וארצות הברית ביחס למהלכיה הבאים. נורמליזציה בין קהיר לטהראן, אם אכן תוכתר בהצלחה, אינה בהכרח מזיקה לישראל שכן ביכולתה לשרת אינטרסים ישראליים חיוניים – מדיניים, ביטחוניים וכלכליים. עם זאת, היא עלולה לפגוע באחרים. לפיכך, על ירושלים לגבש עמדה כלפיה לאור פרטיה המדויקים ולנהל דיאלוג עם קהיר, עם ידידותיה המפרציות ועם וושינגטון, בניסיון להשפיע על מתכונתה.

בחודשים האחרונים התפרסמו ידיעות והערכות בדבר נורמליזציה קרבה בין איראן למצרים לאחר נתק של עשרות שנים. ביוני 2023 [זווח](#) כי שתי המדינות הגיעו להסכם ראשוני על אודות הקמת ועדה משותפת שתדון בחידוש הקשרים ובתיאום הביטחוני ביניהן. הנורמליזציה צפויה לכלול כינון יחסים דיפלומטיים מלאים, [שדרוג](#) משרדי האינטרסים בשתי המדינות לשגרירויות ועריכת מפגש [פסגה](#) בהשתתפות שרי החוץ או הנשיאים.

מנהיג איראן עלי ח'אמנהאי ושורת [בכירים בממשלו](#) הביעו באופן פומבי תקווה לחידוש הקשרים הדיפלומטיים בין המדינות, בעוד מצרים שמרה עד כה על שתיקה יחסית. בהתייחסות נדירה לדיווחים [ציין](#) שר החוץ המצרי, סאמח שוכרי, כי מדובר ב"ספקולציות", אך הוסיף כי מצרים עוקבת אחרי תהליכי הנורמליזציה בין איראן למדינות המפרץ, ואינה פוסלת שינוי בקו המסורתי כלפיה אם וכאשר תמצא בכך תועלת.

הגישושים האיראניים-מצריים מתרחשים בתקופה של "דטנט אזורי", שגולת הכותרת שלו היא חידוש קשריהן הדיפלומטיים של ערב הסעודית ואיראן באפריל האחרון. קהיר [בירכה](#) על הנורמליזציה הסעודית-איראנית, אך עדיין [בוחנת](#) האם וכיצד ישפיע המהלך על מדיניותה של איראן במגוון סוגיות אזוריות.

רקע היסטורי

הנתק הדיפלומטי בין מצרים לאיראן חוזר לראשית המהפכה האסלאמית ב-1979, אז אירח הנשיא אנור אל-סאדאת בארצו את השאה המודח. בנוסף שורש המתח בין המדינות נעוץ בהתנגדות הרפובליקה האסלאמית להסכם השלום בין ישראל למצרים. לאחר רצח סאדאת ב-1981, הפך המתקש ח'אלד אל-אסלאמבולי לגיבור באיראן, ומשטר המהפכה קרא רחוב בטהראן על שמו והנפיק לזכרו בול דואר.

בתקופת נשיאותו של הנשיא הרפורמיסטי מוחמד ח'אתמי (1997-2004) חל שיפור מסוים ביחסים בין שתי המדינות, אך איראן המשיכה לתמוך בפעילותן של קבוצות אסלאמיות רדיקליות שפעלו נגד משטר הנשיא חוסני מובארק. שיפור נוסף נרשם בעקבות עליית האחים המוסלמים לשלטון במצרים (2012), אך זה לא נמשך לאורך זמן, בעיקר בשל תמיכת השלטון החדש במצרים בהתקוממות נגד משטר אסד בסוריה.

עשור שלטונו של עבד אל-פתאח א-סיסי התאפיין עד כה ביחסים צוננים אך נטולי משברים עמוקים בין המדינות. בניגוד לבעלות בריתה במפרץ, מצרים ראתה באיראן איום משני ורחוק על ביטחונה הלאומי ובארגונים אסלאמיסטיים רדיקליים איום מרכזי ומוחשי הרבה יותר. קהיר אמנם סולדת מהתעצמותה הגרעינית של איראן, מחתרנותה האזורית ומהשפעתה הגוברת במרחב הערבי, אך ממשיכה לראות באחים המוסלמים את היריב הראשי והישר מבחינתה.

ההפשרה המסתמנת כעת היא תולדה של מגעים שהתקיימו בשנתיים האחרונות וכללו [שיחה](#) בין א-סיסי לשר החוץ האיראני בשולי ועידה בינלאומית שנערכה בבגדאד באוגוסט 2021, [מפגש](#) בין שר המודיעין המצרי לסגן נשיא איראן בנובמבר 2022 ו**מנעים** בין משלחות מודיעין משתי המדינות. הדיאלוג בין הצדדים הואץ מאז אפריל האחרון בעקבות חידוש היחסים בין איראן לערב הסעודית והוא מתקיים בתיווך עומאן [ועיראק](#), שמארכת את השיחות בין הצדדים.

אינטרסים הדדיים

עבור איראן ומצרים אין פירוש הנורמליזציה ביטול או יישוב כל מחלוקותיהן, אלא שיתוף פעולה פרגמטי בקידום אינטרסים משותפים - בילטרליים ואזוריים.

איראן רואה בשיפור הקשרים עם מצרים חלק ממאמץ מתמשך, במיוחד מצד הממשלה הנוכחית בטהראן, לקדם את מערכות היחסים בינה לבין מדינות ערב הסוניות ובראשן מדינות המפרץ. מגמה זו נתפסת באיראן כהזדמנות לשפר את מעמדה האזורי ולחזק את ההרתעה מול ישראל. אין ספק שחידוש הקשרים עם שחקן מרכזי בעולם הערבי, דוגמת מצרים, יוצג על ידי טהראן כהישג מדיני חשוב וכביטוי נוסף לשינוי מאזן הכוחות האזורי לטובתה ולהכרה גוברת במעמדה מצד מדינות ערב, לרבות במחנה הפרו-מערבי.

שיפור הקשרים עם העולם הערבי מהווה בעיני איראן הזדמנות לאזן תהליכים בעייתיים מבחינתה באזור, ובראשם הנורמליזציה בין ישראל למספר מדינות ערביות ומאמציה של ישראל לקדם קואליציה אזורית אנטי-איראנית. לאיראן גם אינטרס חומרי בשיפור הקשרים עם מצרים,

שעשו לספק לה הזדמנות להרחיב את הקשרים הכלכליים והמסחריים באזור, בין היתר באמצעות תעלת סואץ, ולהגדיל את הייצוא שלה למצרים. יש בכך ביטוי לאסטרטגיית "כלכלת ההתנגדות", שטהראן אימצה כדי לשפר את התמודדותה מול משטר הסנקציות הבינלאומיות גם באמצעות הגדלת המסחר עם שווקים אזוריים.

גם מצרים מצדה מייחסת עדיפות גבוהה לשיקולים כלכליים בגיבוש מדיניותה מול איראן. פוטנציאל רווח מצוי במספר תחומים: סחר – הגדלת מכירת [סחורות](#) מצריות לשוק האיראני; תיירות – הרחבת [התיירות הדתית](#) האיראנית לאתרים שיעיים במדינה ולדרום סיני, כאשר במאס [הכריזה](#) מצרים על הקלות במתן אשרות כניסה לתיירים איראנים; שיקום – השתתפות מצרית בפרויקטים לשיקום עיראק וסוריה, המהוות אזור השפעה איראני, ייתכן במימון מפרצי; אנרגיה – סיוע איראני ברתימת לבנון וסוריה לשיתופי הפעולה בתחום הגז במזרח הים התיכון, או בנטרול גורמים העלולים לטרפדו, בראשם חזבאללה. בנוסף, מצרים עשויה לרכוש דרך עיראק [נפט שמוצא מאיראן](#), בכפוף להסרת הסנקציות האמריקאיות.

במישור הביטחוני, מצרים מעוניינת בסיוע איראן במניעת פעילות עוינת בבאב אל-מנדב מצד החות'ים ובשמירת [חופש השיט בים האדום](#) בנתיב תעלת סואץ, שמהווה מקור הכנסה מרכזי למטבע זר (תמלוגי התעלה עמדו ב-2022-2023 על 9.4 מיליארד דולר). מצרים גם חוששת מחתרנות איראנית בחצי-האי סיני, [שנחשפה](#) בעבר. ביוני 2022 [דווח](#) שמצרים הזהירה את איראן לבל תכווין פיגועים נגד תיירים ישראלים בסיני כנקמה על פעולות חיסול שייחסה ישראל. בנוסף, קהיר מעוניינת למנוע את הפיכת עזה בסיס פעולה איראני נגד ישראל, [וחותרת](#) לשיתוף פעולה איראני עם מאמציה של מצרים לתווך בין פלגי ההתנגדות הפלסטיניים לישראל, לקדם הסדרי פיוס פנים-פלסטיניים ולמנוע שיתופי פעולה בין גורמי טרור בעזה ובצפון סיני.

אתגרים בדרך לנורמליזציה

גישתה הבסיסית של מצרים לנורמליזציה עם איראן עודנה חשדנית ומסויגת. הנחת המוצא בקהיר היא שהתקרבות טהראן למדינות ערב אינה משקפת שינוי אסטרטגי בשאיפותיה האזוריות אלא שיקולי תועלת, המגבילים את סוג והיקף ההסכמות שאליהן היא נכונה להגיע עם שכנותיה. המשך צעדי הנורמליזציה יושפע משני משתנים מרכזיים:

ראשית, הצלחת הניסיון הסעודי-איראני. בעשור הקודם מצרים נמנעה מהתקרבות משמעותית לאיראן בין היתר [מתוקף](#) מערך הבריתות הפוליטיות והכלכליות שלה עם ערב הסעודית ואיחוד האמירויות והצורך להתחשב בעמדותיהן. אף שהנורמליזציה הסעודית-איראנית מכשירה לכאורה צעד מצרי-איראני דומה, יש הרואים בה מבחן לטיב השינוי שחל במדיניותה האזורית של איראן, שתוצאותיו יכריעו האם תחול התקרבות ערבית-איראנית רחבה ועמוקה יותר.

שנית, אור ירוק אמריקאי. במצרים [רוח רשם](#) כי וושינגטון, מעדיפה להתמקד בעת הנוכחית במלחמה באוקראינה ובמאבק בסין, ואינה שוללת התקרבות ערבית-איראנית שתתרום ליציבות ולרגיעה במזרח התיכון. עם זאת, ניתן לשער שמצרים תנרמל את קשריה עם איראן רק לאחר שתוודא שלא ייגרם בעקבות זאת משבר ביחסיה עם ארצות הברית, בפרט בתקופה של מצוקה כלכלית, כאשר היא זקוקה להמשך הסיוע הכלכלי השנתי האמריקאי ולתמיכתה של וושינגטון במוסדות הפיננסיים הבינלאומיים המעניקים לה הלוואות, דוגמת קרן המטבע.

המלצות לישראל

מנקודת מבט ישראלית, שאלת הנורמליזציה בין מצרים לאיראן אינה משחק סכום אפס. שיפור היחסים בין שתי המדינות לא יבוא בהכרח על חשבון הקשרים בין מצרים לישראל או יפגע באינטרסים ישראלים חיוניים, ולפיכך על ירושלים לבחון את התהליך באופן ענייני, על פי תכניו. בדומה למצרים, לישראל אינטרס בהפחתת המתיחות באזור, בחיזוק ביטחון נתיבי השיט בים האדום, בהגברת שיתופי הפעולה במזרח הים התיכון בתחום הגז, בריסון הג'יהאד האסלאמי וחמאס ברצועת עזה ובצמצום איומי טרור שמקורם באיראן ובשלוחיה האזוריים. זאת ועוד, לישראל עניין בשיפור המצב הכלכלי במצרים ובהגברת יציבותה הפנימית.

מנגד, הקשר הערבי-איראני המתהדק – ובתוכו זה המצרי-איראני – טומן בחובו גם אתגרים לישראל: הוא יסייע לאיראן במסע היחלצותה מהבידוד האזורי, יחזק את השפעתה במרחב ויחליש את המחנה האזורי שהתגבש בעקבות 'הסכמי אברהם', בין היתר על רקע ההתמודדות עם האיום הביטחוני האיראני המשותף. צמצום השסע הערבי-איראני לצד המשך ההסלמה הנוכחית בין ישראל לפלסטינים עלולים להביא לדחיות נוספות בכינוס "פורום הנגב", בו חברה גם מצרים, ולהאיץ את שיבת הסכסוך הישראלי-פלסטיני למרכז סדר היום האזורי.

תרחישי איום נוספים, אם כי סבירים פחות, שעלולים לנבוע מההתקרבות המצרית-איראנית כוללים מעבר כלי שיט איראניים בתעלת סואץ לשם הברחות נפט או חמור מכך – אמצעי לחימה, חיזוק מוסכם של דריסת הרגל האיראנית ברצועת עזה, פגיעה בהתקרבות שנרשמה בשנים האחרונות בין ישראל למצרים ויצירת טריז בתיאום הביטחוני בין ירושלים לקהיר.

לסיכום, מומלץ לישראל לא להתנגד אוטומטית לכל נורמליזציה מצרית-איראנית, אלא לחתור לכך שתכולתה תעלה בקנה אחד עם האינטרסים הישראליים. לשם כך על ירושלים לנהל דיאלוג עם קהיר – כמו גם עם וושינגטון ועם ידידותיה המפרציות – בניסיון לעצב את מגמות הדטנט האזוריות, ובמידת הניתן אף להשתלב בהן. השיפור שחל בשנים האחרונות בקשרי ישראל-מצרים בתחומי הביטחון, האנרגיה והתיירות מעניק לירושלים מנופי השפעה על קהיר, גם אם המתיחות השוררת בעת האחרונה בזירה הפלסטינית פוגמת ביעילותם.

עורכי הסדרה: ענת קורץ ואלדד שביט